

## **Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan yabancı Sermaye Yatırımları**

Uluslararası sermaye hareketleri temel olarak kalkınma amaçlı, hibe ve kredi şeklindeki resmi sermaye hareketleri ile özel sermaye hareketlerinden oluşmaktadır. Özel sermaye hareketleri, dolaysız yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olmak üzere üç kategoride incelenmektedir. Genel olarak dolaysız yabancı sermaye yatırımları dışındaki uluslararası sermaye hareketleri hisse senedi, tahvil gibi finansal araçlar yardımıyla ülkeye girdikleri için, portföy yatırımları ile diğer yatırımlar toplamı finansal yatırımlar olarak adlandırılmaktadır,

1990'lı yıllarda özellikle iletişim teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler, üretim ve ticaretin küresel boyutlara ulaşan dev faaliyetlere dönüşmesini kolaylaştırmış, finans piyasalarının hızla küreselleşmesi ile birlikte dünya üretim ve ticaretinin çok üzerinde para hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu dönemde sermaye hareketlerinin yapısında yaşanan temel bazı değişiklikleri şöyle sıralamak mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin finans piyasalarında yaşanan hızlı liberalleşme ile birlikte bu ülkelere yönelik sermaye akımları adeta katlanarak büyümüştür. Daha önceki dönemlerde ağırlıklı olarak resmi kanallardan doğrudan borçlanma şeklinde olan sermaye hareketleri, uluslar arası sermaye piyasalarından borçlanma şekline dönüşmüştür. Ayrıca, ulusal ekonomilerin temel dengesizliklerinden doğan finansman ihtiyacını karşılamak için yüklenen sermaye hareketleri, arbitraj kazancı kovalayan spekülasyon bir nitelik kazanmıştır. Söz konusu nitelik değişimlerine paralel olarak sermaye akımlarının vadesi kısalmış, daha oynak ve hareketli hale gelmiştir.

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak sermaye hareketleri, ulusal para ve maliye politikalarının kırılma eğilimini arttırmış, reel makroekonomik istikrarsızlığa ve ekonomide çeşitli kesimlerin bilançolarında risklerin artmasına yol açmıştır. Bu da yakın geçmişte yaşanan küresel ve/veya ulusal mali ve parasal krizlerin temel nedeni olmuştur.

Sermaye hareketlerinin yapısında yaşanan bu değişimlere paralel olarak özeldir ülke ekonomilerine genelde küresel ekonomiye yapmış olduğu fayda ve zararlar yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Ancak, genel olarak kabul edilen görüş, en az riskli ve yöneldiği ülke ekonomisine pozitif katkılardan dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının diğer sermaye türlerine göre daha fazla tercih edilmesi şeklindedir. Çünkü, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, mali nitelikteki portföy yatırımlarından daha kalıcı ve uzun vadeli, aynı zamanda geldiği ülkeye bina, tesis vb. fiziki değerlerle birlikte teknik bilgi, know-how, patent, ticari marka ve işletmecilik bilgisi de beraberinde getirmektedir.

Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının finansmanında var olan yapısal darboğazlar ve bunun hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkan yetersiz sermaye birikimini gidermede doğrudan yabancı sermaye yatırımları önemli bir finansman aracıdır. Bu nedenle, özellikle eski Doğu Bloku ülkelerinin de devreye girmesi ile birlikte, gelişmekte olan ülkeler arasında bu yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla kıyasıya bir yarış başlamıştır.

Nitekim, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından her yıl düzenli olarak hazırlanan "Dünya Yatırım Raporu" isimli çalışmanın 2007 yılı yayınma göre, 1992 ve 2006 yılları arasında ulusal yatırım ikliminde yasal düzenleme yapan ülke sayısı belirgin bir şekilde artış göstermiştir. 15 yıllık bu dönemde toplam 2,451 adet yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerin 2,225 adedi (yüzde 91) doğrudan yabancı yatırımlarının çok lehinde olurken, 226 adedi (yüzde 9) ise doğrudan yabancı yatırımların daha az lehinde gerçekleşmiştir.

### **Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar**

Dünyada doğrudan yabancı yatırım miktarı 1990 yılından sonra 2001-03 yılları arasında bir gerileme yaşamış olsa da devamlı bir artış trendindedir. 1990 yılında 204 milyar dolar olan doğrudan yatırım girişleri 2006 yılında 1,306 milyar dolar olmuştur. Aynı dönemde dünyada mevcut yabancı sermaye stoku ise yaklaşık 7 misli artarak 1,717 milyar dolardan, 11,999 milyar dolara yükselmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar yaklaşık 1,400 milyar dolar yıllık giriş ile en yüksek seviyesine 2000 yılında ulaşmıştır.

Dünya siyasetinde ve ekonomisinde yaşanan gelişmeler sermaye hareketlerinin coğrafi olarak ağırlığının zaman içerisinde değişmesine neden olmaktadır. Geçmişte doğrudan yabancı sermaye için cazip olmayan ülke ve/veya ülke grupları zaman içerisinde yatırım ikliminde yapılan iyileşmeler sonucunda sermayenin gözdesi olabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerin 1990 yılında toplam doğrudan yabancı sermaye girişinden almış oldukları pay yüzde 83.3'ten, 2006 yılında yüzde 65.7'ye gerilemiştir. Gelişmiş ülkelerin toplam yatırımlar içerisindeki payı Okyanusya ülkeleri dışında kalan gelişmekte olan ülkelere kaymıştır. Bu dönemde özellikle Doğu Avrupa ülkeleri ile Doğu Asya'da yer alan ülkeler doğrudan yabancı sermayenin çekim merkezi olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye girişlerinde yaşanan gelişmelerin benzeri mevcut sermaye stoklarının yapısında da görülmektedir.

Ülkeler bazında incelendiğinde ise 2006 yılı itibarıyla en fazla doğrudan yabancı sermaye girişi sırasıyla ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Kanada, Çin, Hollanda ve Hong Kong'a olmuştur. Mevcut doğrudan yabancı sermaye stokunda ABD 1.8 trilyon dolar ile birinci sırada, İngiltere ise 1.1 trilyon dolar

ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu iki ülkenin doğrudan yabancı sermaye stoklarından aldığı pay 2006 yılında yüzde 24.4'tür.

### Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımın Dağılımı (Milyar \$)

Ülke Grupları	1990		2006	
	Giriş	Stok	Giriş	Stok
Dünya	204	1,717	1,306	11,999
Gelişmiş Ülkeler	170	1,373	857	8,454
Avrupa	103	759	566	5,717
AB	97	712	531	5,434
Diğer Gelişmiş Avrupa	6	46	35	283
Kuzey Amerika	56	508	244	2,174
Diğer Gelişmiş Ülkeler	11	107	47	562
Gelişmekte Olan Ülkeler	34	342	448	3,545
Afrika	2	42	36	315
Latin Amerika & Karayipler	9	121	84	909
Asya	22	176	259	1,927
Okyanusya	0	2	0	5
Güney Doğu Avrupa & BDT	0	1	69	389

KAYNAK: World Investment Report 2007, UNCTAD

Birleşmiş Milletler raporuna göre, Türkiye 2006 yılında 20.1 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye girişi ile dünyada 16.ncı sırada yer almıştır. Ancak, mevcut doğrudan sermaye stoku incelendiğinde Türkiye özellikle 2002 den sonra önemli bir sıçrama gerçekleştirmiştir. 2002 yılında 17.6 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye stoku ile dünyada 46.ncı sırada bulunan Türkiye, 2006 yılına gelindiğinde 79.1 milyar dolar ile 27.nci sıraya yükselmiştir.

Dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımının ana sektörler ile dağılımı incelendiğinde hizmetler sektörünün ağırlığının her geçen yıl arttığı görülmektedir. 1989-91 döneminde dünyada hizmetler sektörünün doğrudan yabancı yatırımlar içerisindeki payı yüzde 51 iken, 2003-05 döneminde yüzde 58'e yükselmiştir. Bu dönemde imalat sanayinin ağırlığı ise yüzde 35'ten yüzde 23'e gerilemiştir.

Ayrıca, gelişmiş ülkelerde 1989-91 ve 2003-05 dönemlerinde ağırlıklı olarak doğrudan yabancı sermaye hizmetler sektörüne yatırım yapmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise birinci dönemde imalat sanayi doğrudan yabancı sermayenin ağırlıklı yatırım yaptığı sektör durumundayken sonraki dönemde hizmetler sektörünün ağırlığı ilk sıraya yükselmiştir.

2006 yılında dünyada toplamda 11,813 adet doğrudan yabancı yatırım projesi gerçekleştirilmiştir. Bu projelerin 6,369 adedi imalat sanayi, 4,952 adedi hizmet sektörü ve 492 adedi enerji sektörü için yapılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlarda proje sayısı olarak imalat sanayi hizmetler sektörüne göre daha yüksektir. Ancak, yatırım değeri açısından hizmetler sektörüne yapılan miktar daha yüksektir. Bu durum başta finans ve bilgi teknolojileri alanında yapılan doğrudan yatırımlar olmak üzere hizmet sektörüne yapılan yatırımların diğer sektörlerde yapılan yatırımlara göre daha büyük bütçeli olmasından kaynaklanmaktadır.

## **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar**

Türkiye'de yabancı sermayeye ilişkin ilk yasal düzenleme 1954 yılında yapılmıştır. Ancak, yabancı sermayeye ilişkin asıl gelişmeler liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başladığı 1980 yılından sonra yaşanmıştır. Kambiyo mevzuatında ve para piyasalarında yapılan yasal düzenlemeler, yabancı sermaye çerçeve kararları ile desteklenmiş ve 2003 yılında kabul edilen yeni kanunla son şeklini almıştır.

Birleşmiş Milletler' in yayınladığı yatırım raporlarında Türkiye, 1988-2002 yılları arasında düşük potansiyel ve düşük performansa sahip ülkeler arasında gösterilirken, 2005 yılı itibariyle yüksek potansiyel düşük performansa sahip ülkeler arasında gösterilmektedir. Türkiye'nin yüksek potansiyelli ülkeler arasına girmesindeki temel nedenleri gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, makro ekonomik ve siyasi istikrarda iyileşme ve yüksek kar potansiyeline sahip sektörlerin varlığı olarak sıralamak mümkündür.

Türkiye'ye giriş yapan doğrudan yabancı yatırımlar incelendiğinde yıldan yıla artan bir trendin yaşandığı görülmektedir. Liberal ekonomik sistemin yasal düzenlemelerinin yapılmaya başlandığı 1980'lerde yıllık 110 milyon dolar civarında sermaye girişi yaşanırken, siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsız bir dönem olan 90'lı yıllarda yılda yaklaşık 760 milyon dolar civarında net doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. 2000-2004 yılları arasında çok önemli bir ekonomik kriz yaşanmasına rağmen 1-3 milyar dolar arasında doğrudan yabancı yatırım ülkeye girmiştir. Ancak, asıl sıçrama 2005 yılından sonra olmuştur. Nitekim, 2005 ve 2007 yılları arasındaki üç yıllık dönemde gelen 51.8 milyar dolar düzeyindeki yatırım bu döneme kadar olan stok doğrudan yabancı yatırım miktarından da fazladır.

## Türkiye'ye Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)

	<u>1980-2000</u>	<u>2001-2007</u>
Tarım	1.5	0.3
Madencilik	0.9	1.2
İmalat Sanayi	54.4	17.5
Hizmetler	43.1	81.0

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların sektörel olarak dağılımı tabloda verilmiştir. Buna göre yabancı sermayenin yatırım alanı genel olarak imalat sanayi ve hizmetler sektörü olmaktadır. Ülkemizde 1980-00 döneminde imalat sanayi yüzde 54.4 pay ile birinci sektörken 2001-07 döneminde yüzde 81 pay ile hizmet sektörü ağırlıklı yatırım alanı olmuştur. Tarım sektörüne ise kayda değer bir yabancı yatırımının olmadığı söylemek mümkündür.

Doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren uluslararası sermayeli firma sayısı 18,308'dir. Bu firmaların yüzde 59'u Avrupa Birliği ülkeleri, yüzde 17'si yakın ve Ortadoğu ülkeleri, yüzde 7'si AB dışındaki Avrupa ülkeleri, yüzde 5'i ABD menşelidir.

Doğrudan yabancı yatırımların dünyada ve ülkemizdeki son durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şüphesiz ki, ulusal ekonomiler açısından portföy yatırımları ve borçlanma gibi diğer yabancı kaynak alternatifleri arasında doğrudan yabancı yatırımlar çok daha fazla tercih edilen sermaye hareketleridir.

Ekonomik büyümenin itici gücü olan gayri safi sabit sermaye oluşumuna katkısı açısından doğrudan yabancı yatırımlar büyük önem taşımaktadır. Bizim gibi gelişmekte olan birçok ülke özellikle 90'lı yıllardan itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önemli mesafeler almıştır. Ancak, yabancı yatırım stoklarının GSYİH' ya ve yabancı yatırım girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranlarına bakıldığında da Türkiye'nin bu alanda rekabette olduğu ülkelerin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin mevcut doğrudan yabancı sermaye stoğunun GSYİH' ya oranı 1990 yılında yüzde 9.6'dan 2000 yılında yüzde 25.6'ya yükselmiştir. Ülkemizde bu oran ise sırasıyla yüzde 7.4 ve yüzde 9.6'dır. Aynı şekilde doğrudan yabancı sermaye girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı gelişmekte olan ülkelerde 90'lı yıllarda yüzde 3'lerden yüzde 15 seviyelerine çıkarken, Ülkemizde bu oran yüzde 2'ler seviyesinde kalmıştır.

Yabancı yatırımcılar Ülkemizde son üç yıldır özellikle bankacılık, telekomünikasyon sektöründe satın almalar ve kar eden kamu kurumlarının özelleştirmelerine ilgi göstermektedir. Yeni tesis kurma şeklindeki yatırımların yeterli olmaması doğrudan yabancı yatırımların istihdam sağlama özelliğini

ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, bu yatırım alanları içinde bulunduğumuz konjonktürde en fazla kar eden sektörlerdir. Bu nedenle birkaç yıl içinde yurtdışına önemli kar transferlerinin başlayacağını da unutmamak gerekir.

Ülkemize giriş yapan doğrudan yabancı sermaye miktarındaki artış olumlu karşılanırken ağırlıklı olarak finans, iletişim ve perakende sektörlerine yönelmesi ise eleştiri ve tartışma konusu olmaktadır. Kanımca yabancı yatırımcılara bu sektörlere gösterdikleri ilgi nedeniyle eleştirmek de mümkün değildir. Çünkü, yatırımın amacı kar etmektir. Yerli yatırımcıların bile çok önemli sıkıntılarının olduğu, bir çok sektörde kur baskısı nedeniyle işlerin durma noktasına geldiği, maliyetlerinin yüksek, vergi oranlarının adaletsiz, kayıt dışılık nedeniyle haksız rekabetin bu kadar yoğun olduğu bir ülkede doğrudan yabancı yatırımların istediğimiz sektörlerde yapılmasını beklemek mümkün değildir.

Ülkemizde sadece uluslararası yatırım yapan şirketler için değil, yerli yatırımın artması ve büyümesi için de yatırım ikliminin iyileştirilmesi zorunludur. Zira, dünyada finans sektörü dışında faaliyet gösteren ve yabancı ülkelerdeki varlıkları açısından ilk yüzde yer alan en büyük yüz uluslararası şirketin sadece 4 tanesi gelişmekte olan ülke merkezlidir. Aynı sınıflandırma gelişmekte olan ülkelerin uluslararası şirketleri arasında yapıldığında Hong Kong' tan 19, Tayvan'dan 18. Singapur'dan 11 şirketin yer aldığı görülmektedir, ilk yüzde yer alan diğer şirketlerde Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti, Meksika, Güney Kore, Brezilya, Malezya, Hindistan ve Mısır gibi doğrudan yabancı sermaye çekme konusunda rakibimiz olan ülke merkezli şirketlerdir.

### **Tarımda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**

Türkiye'de 1980–2006 dönemi için tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların toplam tutarı 635 milyon dolar düzeyinde bulunmaktadır. Bu miktar bu dönemde Türkiye'ye yapılan toplam doğrudan yabancı yatırım tutarının yaklaşık olarak % 1'ine (% 1,2) karşılık gelmektedir. Tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarlarında son yıllarda önemli düzeyde azalmalar olmuştur. Nitekim 1980–1995 döneminde tarım sektörünün toplam doğrudan yabancı yatırımlar içindeki payı % 1,70 iken, bu oran 2005 ve 2006 yılları için sırasıyla % 0,7 ve % 0,2 düzeyine düşmüştür.

1980–1995 dönemi baz alındığında, 1996 ve 2000–2002 yılları arası hariç, tarıma yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarları azalmıştır. Tarım sektörüne yapılan doğrudan yatırımların yıllık miktarları 2001 yılı hariç 100 milyon doların altındadır. 2001 yılında tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım tutarı yaklaşık olarak 134 milyon dolardır.

Tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım tutarlarının mutlak ve oransal olarak düşüklüğünün nedenleri arasında, temel yapısal sorunlar, yatırımların geri dönüş oranlarının uzunluğu, belirsizlik ve risk faktörleri, tarım piyasalarının dünya tarım piyasaları ile bütünleşme konusundaki sorunlar ve özellikle hizmetler sektörünün gelişim hızı sayılmaktadır.

### **Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarları (Milyon \$)**

	<u>DYY</u>	<u>Basit indeks</u>	<u>Zincirleme indeks</u>	<u>Toplamdaki Payı (%)</u>
1980-1995	17,72	100	-	1,70
1996	64,10	362	362	1,67
1997	12,22	69	19	0,73
1998	5,75	32	47	0,35
1999	16,19	91	282	0,95
2000	59,74	337	369	1,95
2001	134,38	758	225	4,92
2002	32,82	185	24	2,88
2003	7,73	44	23	0,44
2004	6,00	34	78	0,20
2005	7,00	40	116	0,07
2006	6,00	34	86	0,02

*Kaynak: Anonim, 2007 Hazine Müsteşarlığı verilerinden hazırlanmıştır*

Eylül 2007 tarihi itibarıyla Türkiye’de tarım sektörüne yatırım yapan uluslar arası firma sayısı 269 adettir. Son yıllarda tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarlarındaki düşük karşılık, yatırımcı firma sayılarında istikrarlı bir seyir görülmektedir. 2005, 2006 ve 2007 yıllarında tarım sektörüne doğrudan yatırım yapan yabancı firma sayısı sırasıyla 40, 39 ve 42 adettir. Bu firmaların yaklaşık olarak yarısı (2005, 2006 ve 2007 yılları için sırasıyla % 60, % 49 ve % 52) sermaye büyüklüğü 50.000 doların altında olan firmalardır

Tarım sektörüne yatırım yapan uluslar arası sermayeli firmaların illere göre dağılımı incelendiğinde 58 firma ile İstanbul ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırası ile 50 firma ile Antalya, 25 firma ile İzmir, 17 firma ile Ankara ve 15 firma ile Muğla illeri almaktadır.

Tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ağırlıklı olarak gıda sektörüne yapılmaktadır.

1980–2006 döneminde Türkiye’de tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarlarının trend denklemi dikkate alındığında, bu dönem içinde doğrudan yabancı yatırım miktarlarının ortalama yıllık artış oranlarının yaklaşık olarak 1 milyon dolar olduğu söylenmektedir. Bu miktar göz ardı edilebilecek düzeyde düşüktür. İncelenen dönem içinde 1986, 1988, 1990, 1991,1992, 1994, 1995, 1996, 2000 ve 2001 yılları doğrudan yabancı yatırım



miktarları sırasıyla 1,06, 1,51, 3,23, 1,05, 1,5, 1,15, 1,23, 2,39, 1,92 ve 4.17 değerlerle normalin üzerinde; diğer yıllar normalin altında bir seyir izlemiştir.

Tarım sektöruüne yapılan yatırımların üretim, istihdam ve kırsal kalkınmaya önemli düzeyde katkıda bulunma niteliklerine sahip olmasına rağmen, doğrudan yabancı yatırımların kısa dönemde ağırlıklı olarak kârlılığı yüksek alanlara yönelmektedir. Finans ve gayrimenkul piyasasının gelişim hızı ve dünya ekonomisi ile büyük ölçüde bütünleşmesi nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların ilgi odağı olmuştur.

Kronik yapısal sorunlar, risk ve belirsizlikler, milli gelir içindeki pay ve dünya ekonomisi ile entegrasyonu ile ilgili sorunlar Türkiye’de tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların düşük olmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de 1980–2006 dönemi için tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların toplam tutarı 635 milyon dolar düzeyinde bulunmaktadır. Bu miktar bu dönemde Türkiye’ye yapılan toplam doğrudan yabancı yatırım tutarının yaklaşık olarak % 1’ine (% 1,2) karşılık gelmektedir. Bu nedenle, tarım sektörünün yapısal sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalara önem verilmeli, gerekli yasal düzenlemeler ve teşvikler yapılmalıdır.

Doğu ve Güneydoęu Anadolu bölgelerinde doğrudan yabancı yatırımlarla hayvansal üretim ve pazarlama alanlarında büyük tesislerin kurulması mümkündür. Bu tesislerin kurulması, işletilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasında doğrudan yabancı yatırımların önemli katkıları olacaktır. Bölgelere göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğumuz ürünlerin üretim, işleme ve pazarlama süreçlerine yatırım yapılması; katma değer artışı, kırsal kalkınma ve istihdam açısından yararlı olacaktır.